

BERKI TÍMEA

Arany János életműve a magyar–román irodalmi kapcsolatok történetében

Arany János irodalmi munkásságának román nyelvű recepciótörténete illeszkedik a (magyar–román) irodalmi kapcsolatok általánosítható ívéhez: az első, szórványosan megjelent fordítások után antológiák, majd a szerzői életműből válogatott fordításkötetek képezik a recepció fontosabb állomásait. A román irodalom – pontosabban Mihai Eminescu költészetének – 19. századi magyar nyelvű recepcióját vizsgálva számtalan esetben szembesültem azzal a problémával, hogy érdemes lenne a másik oldalról is láttatni a közvetítés mikéntjét. Az Eminescuval egykorú, magyar nyelvű másodlagos irodalom, a nekrológok, ismertetések, monográfiák eleve felkínálják ezt a lehetőséget, hiszen ekvivalenciákat keresnek, amikor elhelyezni próbálják az idegen irodalom képviselőjét a befogadó irodalmi közegben. A magyar irodalom román nyelvű megjelenését és értelmezését az évforduló apropóján Arany János példáján vizsgálom. Arra a kérdésre keresem a választ, hogy miként viszonyulnak a román kultúrában az Arany-életműhöz, mi az, ami a román nyelvű olvasók rendelkezésére áll, mi és hogyan segíti tájékozódásukat. A felhasznált források változatosak: a recepció kiindulópontját jelentő fordítások, fordításkötetek és azok paratextusai, irodalomtörténeti értekezések, egyéb másodlagos szövegek, mint egy interjú- és egy „személyes irodalomtörténet”. Ezek segítségével arra is figyelek, hogy milyen értelemben problematikus Arany János, illetve a klasszikus magyar irodalom recepciója a 20. századi romániai közegben napjainkig.

Az Arany-recepció közel százharminc éves története és a költő születésének bicentenáriuma is kitűnő alkalom az összegzésre. Arra, hogy lássuk, részint mennyiben kánonfűgő az, ami fordítások által a különböző nyelvű irodalmak része lesz, részint mennyire perdöntőek egy-egy mű fordításra való kiválasztásakor a fordítói/kiadói intenciók, érdekek és azok a recepciótörténetben hol helyezhetők el. Két példán vizsgálom a fentieket, jelesül az első, 19. században megjelent Arany-fordítások, valamint egy, az 1970-es években megjelent interjúkötet kapcsán.

1995-ben, amikor egyetlen román anyanyelvű hallgató sem jelentkezett a Bukaresti Tudományegyetem hungarológia szakára, Molnár Szabolcs a *Magyar irodalom románul (1830–1970). A fordításirodalom bibliográfiáinak felettébb hasznos voltáról* című írásában hívja fel a figyelmet a két kultúra és irodalom közötti kapcsolatra, a kapcsolattörténeti szempontból elhanyagolhatatlan bibliográfiák jelentőségére, fordító- és kutatócsoportok létrehozásának szükségességére. Sajnos azóta is – intézményesített és szervezett keretek hiányában – szórványos az érdeklődés a román irodalom irányából. Molnár tanulmányában kis statisztikát is közöl a magyar irodalom román bibliográfiája alapján:

„A Réthy-Váczy könyvészetben¹ több mint 900 magyar író tolmácsolt műveinek bibliográfiai adatai találhatóak. A legtöbbet fordított költőnk Ady Endre, aki 1374 tétellel szerepel a lajstromban, Petőfi 1328 tétellel követi, majd az erdélyi Horváth Imre – 526, József Attila – 511, Szemlér Ferenc – 404, Arany János – 276, Sütő András – 231 tétellel következik. A sor végén Pilinszky János egyetlen négy-sorosának román fordításával. Janus Pannoniusnak egy verse sincs jelen, Balassit nyolc vers képviseli egyetlen fordító sikeresnek nem mondható tolmácsolásában.”²

Jogos a kérdés e statisztika láttán, hogy miért többdrangú az érdeklődés Arany János munkássága iránt a román irodalomban. Egyértelmű, hogy a 19. századi magyar költők közül Petőfi Sándor és Arany János kerül a fordítók látóterébe. A számok azt mutatják, hogy gyakrabban fordítják műveiket, de azt is, hogy az Arany-fordítások csupán egy ötödét képezik a Petőfi-fordításoknak.

Miért másdrangú Arany Petőfihez képest? Többféle válasz adható e kérdésre. Az 1989 előtti Romániában gyakorolt hivatalos irodalomszemlélet, de már a 19. századi első magyar Eminescu-értelmezések alapján is „a legnagyobb magyar költő”, azaz Petőfi Sándor román nemzeti irodalmi megfelelője – és ez a román kultúrában napjainkban is változatlan – Mihai Eminescu.³ A nemzeti, nacionalista kánon efféle elgondolásából értelemszerűen esett ki Arany János, hiszen az irodalmak közti megfeleltetések pólusain egyedül áll.⁴ Petőfi neve emellett összefonódott az 1848–49-es eseményekkel, és nem volt idegen a magyarul is olvasó románság előtt, mozgatórugójává válva a román-magyar eszmei kapcsolatoknak – állítja Dávid Gyula, romániai irodalomtörténész, a magyar-román irodalmi kapcsolatok jeles kutatója.⁵ Ő a 19. század végén, 20. század első évtizedeiben kibontakozó román nemzeti-népies irodalom iránykeresésében látja a választ arra, hogy miként befolyásolta Petőfi és Arany János költészete a román irodalom alakulását, illetve arra, hogy csupán egyetlen irányzatnak keltette fel a figyelmét, annak ellenére, hogy a román nyelvű Arany-recepció⁶ kezdetei a 19. század végéig nyúlnak vissza.

¹ RÉTHY Andor–VÁCZY Leona, *Magyar irodalom románul. Könyvészet 1830–1970*, Bukarest, Kriterion Könyvkiadó, 1983. (A bevezető tanulmányt írta és a könyvészeti szakellenőrzést végezte KÖLLŐ Károly.)

² MOLNÁR Szabolcs, *Magyar irodalom románul (1830–1970). A fordításirodalom bibliográfiáinak felet-tébb hasznos voltáról* = *Hungarológia* 1995/7, 51. Online: http://www.epa.hu/02400/02472/00007/pdf/EPA02472_Hungarologia_1995_07_048-054.pdf – utolsó látogatás: 2016. decembere.

³ 2010 decemberétől Romániában törvény írja elő, hogy január 15-e, Mihai Eminescu születésnapja a Nemzeti Kultúra Napja, azaz a román kultúráé. Lásd a 2010. december 7-i 238-as törvényt: http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.htp_act?ida=100494 – utolsó látogatás: 2016. december 8.

⁴ A humanisztikus fordításméletről bővebben, illetve a kulturális közvetítés antropológiai értelmezéséről lásd: N. KOVÁCS Tímea, *Fordítás mint kulturális praxis*, Pécs, Jelenkor, 2004.

⁵ DÁVID Gyula, *A Petőfi-örökség és a román irodalom* = D. GY., *Találkozások. Tanulmányok a román-magyar irodalmi kapcsolatok múltjából*, Kolozsvár-Napoca, Dacia Könyvkiadó, 1976, 52.

⁶ Arany János és a román irodalom kapcsolatáról több összefoglaló is született magyar, illetve román nyelven. Lásd pl. ARANY, *Versuri alese în românește*, kiad. és ford. GRĂMESCU, Haralambie, București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1957.; *Utószó* = ARANY János, *Poeme. Köttemények*, szerk. LŐRINCZI László, București/Bukarest, Editura de Stat pentru Literatură și Artă/Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó, 1960, 449–459.; DÁNIELISZ Endre, *Arany János és Iosif Vulcan*, Korunk 1964, 1239–1940.; PÁLFFY Endre, *Arany János és Coșbuc*, A Hét 1974/39, 5.; DÁVID Gyula, *Arany János és a román népiesség* = D. GY., *Találkozások. Tanulmányok a román-magyar irodalmi kapcsolatok múltjából*, Ko-

1887-ben a magyarországi román kulturális elit lapjában, a Iosif Vulcan által szerkesztett *Familiában*⁷ jelenik meg első ízben Arany-vers román nyelven, *A rab gólya*.⁸ A vers fordítója, Miron Pompiliu a belényesi görögkatolikus líceumban tett érettségi után, 1866-ban lesz joghallgató a pesti egyetemen, és ekkor küldi be első versét Vulcan lapjához. Ugyanolyan felfedezettje és irodalmi keresztgyermeké lesz a szerkesztőnek, akár a nemzeti költővé vált Mihai Eminescu. A pályakezdő Pompiliu hűséges munkatársa maradt a lapnak, amely teret adott verseinek, fordításainak és román népköltészeti gyűjtéseinek. Fordítói intencióját tekintve egyetérthetünk Dávid Gyulával, aki 1957-es Arany-tanulmányában írja,⁹ hogy az 1847-ben íródott Arany-vers alaptónusa ragadhatta meg a romantikus költészetten nevelkedett és azt követő fordítót, és neki köszönhetően válhatott tankönyvek, antológiák részévé ez a vers.

Az 1887-es első fordítás után négy év telik el, amíg újabb Arany-szöveg olvasható román nyelvű folyóiratban, az 1891 októberétől Kolozsváron szerkesztett *Ungariában*. Mivel a lap és annak szerkesztője, Moldovan Gergely megítélése egyaránt problematikus, érdemes egy kitérő erejéig foglalkozni a kérdéssel. A lap neve tükrözi annak szándékát: Magyarország megismertetését. Ennek az elképzelésnek köszönhetően kap teret a lapban a kétnyelvű szövegközlés, a nyelvtörténeti tanulmány, életrajz, irodalmi fordítás. A románok által nemzetárulóként tekintett és megtagadott Moldovan karriertörténete azt mutatja,¹⁰ hogy etnikai identitását hangoztatva és azt másodrangúnak tartva, inkább politikai identitását erősíti, a magyar állam elkötelezett híve és ennek keretei között gondolkodik a magyar–román kérdéstről. A nyelv alapú nemzetfogalom és annak mentén szerveződő nemzeti irodalmak és kultúrák felől kivételnek, problematikusnak számít Moldovan viszonyulása, identifikációja. Az egyetlen olyan tudományterület, ahol elismert szerzőként tartják számon a román kultúrában Moldovant, az a néprajztudomány. Népköltészeti gyűjtései, a népi kultúrában való jártassága az az etnográfiai tapasztalat, amelynek perspektívájából ő is a kapcsolattörténet által hangoztatott elvek mentén gondolkodik: a megismerés általi megértés híve.¹¹ Fordításai révén pedig a román irodalom magyar recepciójához járult hozzá, köteteket a recepciót adató bibliográfia is számon tartja.¹²

lozsvár-Napoca, Dacia könyvkiadó, 1976, 83–111.; RÉTHY Andor–VÁCZY Leona, *i.m.*, 5–45, és különösen 245–255.

⁷ A *Familia* a Vasárnapi Ujság mintáját követő képes családi lapként látott napvilágot 1865-től Budapesten, majd 1880-tól Nagyváradra költözött a szerkesztőség. Kezdetben 300, majd 1871-től 1000 példányban jelent meg. Összefoglalóan erről: LUCIAN DRIMBA, *Iosif Vulcan*, București, ed. Minerva, 1974, 66.

⁸ *Cocostercul rob (Arany)*, *Familia* 1887/28, 1. (Ford. M. POMPILIU.)

⁹ DÁVID Gyula, *Arany János és a román népiesség* = D. GY., *Találkozások...*, 1976, 92.

¹⁰ Moldovan Gergely életpályájához, identitásának alakulásához lásd legutóbb BERKI Tímea, *Magyar–román kulturális kapcsolatok a 19. század második felében. Értelmisségtörténeti keret*, Kolozsvár, EME, 2012, 175–215.

¹¹ Ezért is vállalkozik arra, hogy bemutatja az Aranyos vidékét *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* c. sorozatban.

¹² DOMOKOS Sámuel, *A román irodalom magyar bibliográfiája (1830–1960)*, Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1966.

Dávid Gyula a kormánytámogatással megjelentetett Ungariáról úgy véli, hogy hiányzott a lap kapcsolata a román irodalommal és a román olvasókkal, nem voltak a Kárpátokon túl élő munkatársai, ezért nem működhetett hídként a két kultúra között.¹³

Hozzáteszük, hogy a folyóirat, a programszövegek és vitatkozó vezércikkek mellett számos történeti szempontú tanulmányt közölt, amelyek a magyar és román kultúra sajátos kérdéseit vizsgálták olyan szerzők tollából, akiket a román olvasók is (el)ismertek. Köztük szerepelt több ízben például Moldovan elődje, Szilasi Gergely, aki az 1872-ben induló kolozsvári egyetem első román tanszékvezetője volt.

Ami a Kárpátokon túli szerzőket illeti, több nyelvtörténeti tárgyú szöveget olvashatunk Bogdan-Petriceicu Haşdeutól,¹⁴ szemelvényeket Titu Maiorescu kritikáiból.¹⁵ Már az első évfolyam tartalomjegyzékében ott áll egy A. V. szignó mellett a pontosítás, hogy bukaresti szerző.¹⁶

Dávid Gyula megállapításai árnyalhatók abban az értelemben is, hogy Moldovan állandó vitahelyzetben találta magát, lapja az iránta tanúsított negatív beállítódás kivédésének eszköze és szerkesztői válaszainak színtere volt: a nemzeti értelemben vett, akkor formálódó román irodalom képviselőivel itt vitakozott, itt üzent nekik.

Kapcsolattörténeti szempontból mégsem hagyható figyelmen kívül a lap nagyszámú Arany-fordítása.¹⁷ Az Ungaria koncepciójához jól illeszkedik a magyar és a román irodalom megismertetése. Már az első számában írói életrajzokat közölnek, olyan írókét, akiknek műveit a későbbiekben románul is olvashatják az érdeklődők. A biográfiák sorát Aranyé nyitja,¹⁸ akit a névtelen szerző a *Toldi* kapcsán elsőként, legfontosabb magyar íróként emel ki. Petőfi (csak) másodikként szerepel e sorban, Tompa a harmadik. Az első Arany-fordítások kevésbé tesznek eleget a műfordítói elveknek, erre Dávid Gyula részletesen kitér tanulmányában: félrefordításokra, minőségi elégtelenségekre hívja fel a figyelmet.

Recepciótörténetileg viszont értékesek, megkerülhetetlenek e szövegek. A fordítók egyetemi hallgatók, iskolai tanítók, tanárok. Nyelv és irodalomismeretük, önképzőköri, iskolai irodalmi foglalatosságai gyakorlati tapasztalatára alapozva vállalkoznak fordításra.

A magyar állam által támogatott lapban a magyar irodalom és kultúra román nyelvű népszerűsítése és megismertetése a cél, és ez a cél nem esztétikai indíttatású, hanem (kapcsolat)politikai. Ennélfogva ezek az Arany-szövegek a kapcsolatfelvétel jegyében politikai üzenetek is egyben, hiszen a hatalmon levő kultúrából érkeznek és annak elfogadását hivatottak erősíteni.

¹³ DÁVID Gyula, *Arany János...*, 93.

¹⁴ Bogdan Petriceicu Haşdeu (1838–1907) a román filológia és történetírás egyik úttörője.

¹⁵ Titu Maiorescu (1840–1917) kritikus, esszéíró, Mihai Eminescu költő, Ioan Slavici és Ion Creangă író, Ion Luca Caragiale az ő értelmezései nyomán válik a román klasszikus irodalmi kánon jelentős képviselőjévé.

¹⁶ *Formaţiunea limbei şi a neamului rumân*, A. V. din Bucureşti, Ungaria 1891/1. Online: http://dspace.bcuculuj.ro/bitstream/123456789/51764/1/BCUCLUJ_FP_106398_1891_001_001.pdf, utolsó látogatás: 2016. december 9.

¹⁷ A *Családi kör*, *Ráchel siralma* 1892-ben, *A fülemile* 1894-ben, *Ágnes asszony* és *Zách Klára* 1907-ben, *Az elhagyott lak* 1908-ban jelenik meg románul az Ungaria hasábjain. Vö. RÉTHY-VÁCZY, *i. m.*, 244–253.

¹⁸ *Ioan Arany*, Ungaria 1891/1, 39.

E két román nyelvű lap, bár a román kultúrához tartozónak véljük, mégis a magyarországi recepcióhoz köthető. Földrajzilag Magyarországon, a Monarchiában jelentek meg, nem ún. nemzetállami keretek között, bár valamelyest nyomon követték tartalmukat, a lapok köré csoportosuló értelmiségieket a Kárpátokon túliak is. Az ottani román nyelvű irodalom ekkoriban többközpontú, korántsem egységes képződmény volt, így a recepció is nehezebben belátható, és esetleges.

Az 1949-ig szórványosan megjelenő Arany-fordítások, ismertetések később, a második világháború után berendezkedő ideologikus diskurzus részeivé válnak. A népek közti megismerés és barátság jelszava alatt illeszkednek a közös (értsd: román–magyar) irodalom- és könyvkiadás-politikához,¹⁹ és válnak programszerűvé. Így készülhet el a kétnyelvű Arany-kötet, amely az első, történeti értékű fordításokkal is számol, miközben a minőségi szempontokra is figyel, valamint képanyaggal, kézirat-reprodukciókkal és utószóval segíti az olvasók tájékozódását.²⁰

A recepció másik állomását a (Romániában pl. országos szintűnek tekintett) 1957-es, 1967-es Arany-évfordulók jelentik, amikor kitüntetett figyelmet kap Arany János és közvetve a magyar irodalom más irodalmakkal való kapcsolata.

A magyar irodalom 20. századi román recepciója a szórványos gesztusok és egyéni kezdeményezések ellenére is kérdéses. Bár egyre több antológia, fordításkötet is hozzáférhető a román olvasók számára, sőt irodalomtörténeti összefoglalókat is publikáltak, azok mégsem foglalkoznak tételelesen Arany, Petőfi vagy a magyar irodalom klasszikusainak munkásságával. 1930-ban jelenik meg az első, román szerző által román nyelven írt, hiánypótló és általános elismerésnek örvendő összefoglaló ebben a tekintetben: Ion Chinezu, *Aspecte din literatura maghiară ardeleană* című munkája.²¹ Az erdélyi magyar irodalom első évtizedének történetéről értekezik Chinezu, és ezzel hagyományt teremt. Utódai már a romániai magyar irodalmat ismertetik, és egyértelmű számukra, hogy az első világháború vége a történet kiindulópontja.²² Ion Chinezu az első világháború után berendezkedett kolozsvári román egyetemen védi meg doktori dolgozatát, majd azt szerkeszti az említett köteté. Itt kerül kapcsolatba a román egyetem magyar tanszékvezetőjével, Kristóf Györggyel. Kristófit az általa betöltött pozíció hatalmazza fel – hosszú évtizedekig tanulmányai, egyetemi előadásai által is – az erdélyi irodalmi gondolkodás formálására, ekként válik az „erdélyi magyar irodalom”, majd a „romániai magyar irodalom” első teoretikusává.²³ Ennek az irodalomnak pedig a magyarországi magyar és romániai román irodalomhoz egyaránt viszonyulnia kell, miközben önmaga legitimálására kényszerül. A romániai magyar irodalom pedig új fejezetet nyit az „egységes” „magyar” „irodalom” történetében. Ezt erősítik meg Ion Chinezu, Nicolae Balotă, majd Gavril

¹⁹ Vö. DÁVID, *i. m.*, 85.

²⁰ ARANY János, *Poeme–Költemények*, szerk. LŐRINCZI László, Bukarest, ESPLA, 1960.

²¹ Ion CHINEZU, *Aspecte din literatura maghiară ardeleană (1919–1929)*, Cluj, ed. Revistei Societatea de miine, 1930.

²² Ion Chinezu után Nicolae Balotă, majd Gavril Scridon ismerteti román nyelven a romániai magyar irodalmat és fontosabb képviselőit. Vö. Nicolae BALOTĂ, *Scriitori maghiari din România 1920–1980*, Bukarest, Kriterion, 1981, illetve Gavril SCRIDON, *Istoria literaturii maghiare din România: 1918–1989*, Cluj-Napoca, Promedia Plus, 1996.

²³ KRISTÓF György, *Kritikai szempontok a magyar irodalomtörténetben. Tanulmányok*, s. a. r. GAAL György, Kolozsvár, Kriterion Könyvkiadó, 2013.

Scridon irodalomtörténeti áttekintései. Köteteikben utalásszerűen említik Arany költészetét, amennyiben olyan erdélyi/romániai írók tárgyainak, akire hatással volt. Egyértelmű számukra, hogy a román olvasó tájékozott a magyar irodalomban, hiszen nem fűznek magyarázó jegyzeteket azokhoz a szerzőkhöz, akiket csak az utalások rendjén vagy hivatkozásként említene, köztük Arany János nevéhez. Gavril Scridon Horváth István erdélyi költőről például azt állítja, hogy Arany formaköltészetével kísérletezik, anélkül, hogy egy megjegyzés erejéig tisztázná azt, hogy ki is Arany – ritkán használja Arany teljes nevét! –, miben áll formaköltésze, egyáltalán kapcsolata a(z erdélyi) magyar irodalommal.

Ezek a román nyelvű ismertetések hiánypótlók, fontos állomásai a magyar irodalom népszerűsítésének román nyelvterületen, mégis kifogásolhatók abból a szempontból, hogy nem reflektálnak a „romániai magyar” és a „magyar irodalom” viszonyára, sőt elhallgatják azt az előtörténetet, amely ezt a kulturális tudást létrehozta. Még az 1996-os Scridon-kötet sem mentesül e kifogás alól annak ellenére, hogy 1989 után jelent meg, amikor elvileg fölülrhatóakká váltak a korábbi politikai ideológiák.

Ellenpontozásként Haralambie Grănescu példaértékű fordításkötetét említeném.²⁴ Grănescu kötetét bevezető tanulmánnyal, fordításait jegyzetapparátussal látja el, a tudományos igényesség jegyében. Lábjegyzetei egyértelműsítenek, allúziókat tisztáznak, történelmi adalékkal szolgálnak pl. a *Válasz Petőfinek* kapcsán. Azért is hangsúlyozandó ennek a kötetnek a jelentősége, mert reflektál a Petőfi–Arany és a román recepció aránytalanságának kérdésére. Haralambie Grănescu úgy véli, hogy Arany János verselésének tökélye lefordíthatatlan. Ez magyarázhatja azt, hogy miért gyakoribbak a Petőfi-fordítások, Grănescu szerint pedig azt is, hogy miért ismertebb Petőfi, és Arany kevésbé.

Ami a recepciót illeti, a megjelenési példányszámok, a fogadtatás visszhangja, a kritikai és irodalomtörténeti értékelés azok a szempontok, amelyek fogódzót nyújthatnak. A széles olvasóközönség szintjén nem készült felmérés ebben a tekintetben. Míg a román irodalom kötelező tantárgya a román és magyar iskolákban egyaránt, a magyar/erdélyi/romániai, vagy az országban élő más kisebbségi irodalmak nem azok, noha az 1970-es években javaslatként felmerült a valódi kölcsönösség gyakorlása. Egy interjúkötet²⁵ kolozsvári vitáján²⁶ vetik fel annak szükségességét, hogy az iskolákban is szervezzenek író–olvasó találkozókat és a román diákok is tanulhassanak a magyar irodalomról.

1972-ben jelenik meg az említett kötet magyar és román nyelven. Beke György 56 romániai és magyarországi értelmiségit kérdez a román–magyar kulturális kapcsolatokról, válszaikban Arany János neve többször is felbukkan. Fontosnak tartom az említések felsorakoztatását, hiszen a hetvenes években, a kapcsolattörténet és könyvkiadás „aranykorát” éli Romániában, és magyar vonatkozásban is sikeres időszaknak tekinthető, a politikai kontextus ellenére. A magyar–román kulturális közvetítésben szerepet vállalók véleménye is bizonyos szinten a recepció része, megmutatja, hogyan talál helyet például a magyar irodalom a románban, mi az, ami átvihető, átvehető a másik kultúrában. Egyesek Aranyról is nyilatkoznak.

²⁴ Haralambie GRĂNESCU, *Versuri alese*, București, ESPLA, 1957.

²⁵ BEKE György, *Fără interpret. Convorbiri cu 56 de scriitori despre relațiile literare româno-maghiare*, Bukarest, Kriterion, 1972. Online: http://adatbank.transindex.ro/html/alcim_pdf11293.pdf, utolsó látogatás: 2017. január 12.

²⁶ *Masă rotundă. În discuție: Beke György, Fără interpret*, Tribuna 1973/4, 8.

Személyes véleményeik és az interjú műfaja olyan sajátos forráscsoport, amely kiegészítheti a kapcsolattörténeti kutatásokat.

Az egyes interjúkat a kérdező személyes élményei alapján megrajzolt portrék vezetik fel. Például Köpeczi Bélát Beke tulajdonképpen az MTA főtítkáráként ismerteti meg olvasóival, ekkor utal arra, hogy a Duna-parti épületben őrzik Arany János dolgozóasztalát is.²⁷

A magyar magániskolában tanuló, későbbi népies költő, műfordító Mihai Beniuc Petőfi Sándor, Arany János, Tompa Mihály és Vörösmarty Mihály néhány szövegét az interjúkészítőknek is felmondja, jól emlékezetbe véste gyermekkorában azokat. Beniuc számára Petőfi, Ady és József Attila a legfontosabb a magyar irodalomból, de Arany, Madách és Illyés Gyula nevét sem feledheti.²⁸ Megjegyzendő itt, hogy Beniuc fordítói intencióiról is nyilatkozik a vele készített interjújában: Petőfit és a magyar népies irodalmat éppen saját irodalmi stílusának megtalálása okán fordítja.

Emil Giurgiuca, a magyar irodalom egyik aktív románra fordítóját családi és magyar iskolai élményei befolyásolták, magyar vonatkozásban pedig Petőfi, Arany és Vörösmarty. Az általa klasszikusnak és romantikusnak nevezett magyar irodalom román nyelvű hiánya ösztönozte fordítói tevékenységében.²⁹

Lőrinczi László fordító, a kétnyelvű Arany-kötet szerkesztője is egy élményét osztja meg Bekével, amely nem egy íróval, hanem egy államférfivel kapcsolatos. Dr. Petru Groza az 1957-es kétnyelvű kötet szerkesztésekor konzultált Lőrinczivel és tanácsokkal látta el, tájékozottságáról tett tanúbizonyságot, miközben a két nép közti megértés és barátság elvét hangoztatta.³⁰ A megértés és barátság elvének ideologikussága egyértelmű – Beke interjúi korábban *A barátság húrjain* címmel folytatásokban jelentek meg romániai magyar lapokban –, de nem elhanyagolandó az a tény sem, hogy 1957-ben Petru Groza személyesen köszönti és levelet ír az Arany-ünnepségekre. A levelet a korabeli sajtóban is közlik – igaz, hogy csak magyar nyelven. Ő volt az a politikus is, aki 1945 őszén a Román–Magyar Társaság létrehozását szorgalmazta.³¹

Dávid Gyula a vele készített interjújában a román népies irodalom és Arany János kapcsolataira, az 1920–30-as évekre tér ki.³² Azokat a fordítókat említi, akik e költészetből inspirálódva annak fordítóivá, vagy az új népiesség kidolgozóivá váltak, mint Teodor Murășanu,³³ vagy Pavel Dan, Eugen Jebeleanu. Megfontolandó Dávid Gyula azon felismerése, hogy európai táv-

²⁷ Köpeczi Béla = BEKE, *i. m.*, 336.

²⁸ Mihai Beniuc = BEKE, *i. m.*, 186–196.

²⁹ Emil Giurgiuca = BEKE, *i. m.*, 196–213.

³⁰ Lőrinczi László = BEKE, *i. m.*, 308–324.

³¹ Petru Groza megítéléséről és a romániai magyarsághoz való viszonyáról lásd bővebben: NOVÁK Csaba Zoltán, *A romániai magyar kisebbség helyzete. Petru Groza politikájának magyar támogatása* = BÁRDI Nándor, FEDINEC Csilla, SZARKA László (szerk.), *Kisebbségi magyar közösségek a 20. században*, Gondolat, Budapest, 2008, 204–209.

³² Dávid Gyula = BEKE, *i. m.*, 473–487.

³³ Dávid Gyula öt tartja a *Toldi* első fordítójának, de az a Réthy-Váczy-féle bibliográfia adatai szerint már 1890-ben megjelent románul. Putnok Miklós és Ioan Crișan nagyszabedű tanárok voltak, nyelvtankönyvek és szótárak mellett olvasókönyvet is szerkesztettek. Együttműködésük eredménye volt a román *Toldi*-kiadás is, képekkel, szótárral ellátva. Lásd: *Toldi. Narațiune poetică în 12 cînturi. Întregită cu ilustrațiuni și vocabular* de dr. Ioan CRIȘAN și Nicolae PUTNOKY, Sibiu, Tiparul tipografiei arhidiecezane, 1890.

latokban kell a Petőfi- és Arany-recepciót vizsgálni. A megkésett román-recepciót a befogadó irodalom lehetőségei és belső szükséglete befolyásolta. Ezzel szemben például a szerb-horvát és szlovák irodalom már a 19. század közepén érdeklődik a népiesség iránt, és az irányzat képviselői az Arany-balladákat és a *Toldit* az 1850-es években le is fordítják.

Az interjúkból a költő Arany képe bontakozik ki, aki hatással volt a magyarul is tudó román fordítókra, költészete esetenként motiváló erőként működött. József Attilához vagy Petőfihez képest azonban továbbra is másodrendűnek tűnik. Ez ismét a kései recepcióval magyarázható, azzal, hogy a hetvenes években a kortárs (romániai) magyar irodalom megismerése, fordítása volt az elsődleges. Továbbá számolnunk kell azzal is, amikor Arany másodlagosságát értelmezzük, hogy a magyarországi magyar irodalom hogyan gondolkodott róla a hetvenes években, milyen Arany-képet közvetített mondjuk Petőfihez képest.

Ezek a folyamatok jól példázzák az egyes irodalmak alakulását és megmutatják, hogy az egybeesések, hatások-kölcsönhatások nem feltétlenül egyidejűek. A szórványosan megjelenő fordítások kontextusa eltér attól a programszerű Arany-recepciótól, amikor államközi kultúrpolitikák támogatják a már hivatásos fordítókat. Ráadásul a magyar-román barátság és kölcsönös megismerés égisze alatt (kétnyelvű) kötetek készültek, miközben a hallgatás homálya fedte a kisebbségnek tekintett irodalmak történetiségét.

Bár a komparatiztika az 1970-es évek egyik új tudományaként jelentkezik Romániában, nem sikerül intézményesülnie. A román irodalmi diskurzus számára az „együttélő népek” irodalma kevésbé volt érdekes, ezért sem lett prioritás a magyar irodalom recepciója. A személyes kapcsolatok, az önként vállalt nyelvtanulás, a nyersfordítások, írói programok vezettek új szövegek, szerzők megismeréséhez, majd megismertetéséhez, és 1949 után Ady Endre, Petőfi Sándor, József Attila költészete volt a legérdekesebb a román irodalom számára.

A „román irodalom számára” ugyanolyan általánosító megfogalmazás, mint a román és magyar vagy a nemzeti irodalmak kapcsolata. A 19. századi román nyelvű Arany-fordítások története és helye a kapcsolattörténetben azt mutatja, hogy eltérő felismerésekhez, eredményekhez vezet a történeti szempontú, az esztétikai normával mért vagy a politikai ideológiák által meghatározott közvetítés. Az antropológiai indíttatású kapcsolatfelvétel, egymás kultúrájának megismertetése és megértése a humanista beállítódás, az azonosság és ekvivalencia kérdését veti fel, amelynek vizsgálata nem tekinthet el a fordítás kontextusától, a fordító személyétől, egyéni motivációitól, a fordítás politikájától.

A kapcsolatfelvétel továbbra is szükséges, főként, mivel a legfrissebb román nyelven írt magyar irodalomtörténet erre provokál. Horváth Andor 2016 őszén átadta „névjegyét” a román olvasóknak.³⁴ Személyes irodalomtörténete azokat a magyar irodalmi alkotásokat eleveníti fel, mutatja be és értelmezi, amelyek élete során magyarság-tudata kialakulását befolyásolták. A névjegyként átnyújtott, román nyelven megírt szöveg bemutatkozó, de egyúttal számvetés is saját identitásával, irodalmával, irodalmi kánonával, kultúrájával, s nem mellesleg párbeszédre hívó gesztus. A kötet kolozsvári bemutatóján a szerző hangsúlyozta, hogy nem magyar nyelven írta e művét, hanem románként gondolkodva, a román olvasóknak. Kettős identitásúként (romániai magyarként) megtehetette ezt, mint ahogy a román-magyar kapcsolatok 19. századi szereplői is többes identitásúként vállalkozhattak a közvetítésre.

³⁴ Andor HORVÁTH, *Carte de vizită în care autorul povestește cum a devenit maghiar*, Cluj, Idea Design&Print, 2016.

Horváth Andor két szinten vezeti be román nyelvű olvasóját történetébe: témákhoz kötődően irodalmi alkotásokat mutat be, szövegfordításokat idéz vagy közöl,³⁵ majd a fejezetek egymásutániságát megszakítva, jegyzetek segítségével történeti–esztétikai kontextust teremt. Az első fejezet, a gyermekkor sajátos emlékei elsősorban költőkhöz, Petőfihez, Aranyhoz és József Attilához kötik. Erős és személyes indítás ez az *Egy gondolat bánt engemet*, *Falu végén kurta kocsmá*, *A vén zászlótartó*, a *Mama* és a *Családi kör* segítségével. Mégis az Arany-vers az egyetlen, amely többletjelentéseket hordoz, túlmutat a megjelenített témán. Itt sikerül Horváth Andornak felhívnia a figyelmet éppen a vers zárata kapcsán arra az allegorikus kifejezőmódra, amely a cenzúra ellenére is a szabadságról árulkodik, és amely Arany költészetében gyakori eszköz.

Horváth Andor kötetében Arany-nak nem sikerül elszakadnia Petőfitől, és ez talán azért történik így, mivel a szerző elsősorban a (klasszikus) irodalmi kánont tartja szem előtt, amikor a magyar irodalomról gondolkodik. Mint állítja, arról az irodalomtörténész a szó szoros értelmében, hanem esszéíró, műfordító, szerkesztő, a román kultúrát jól ismerő gondolkodó. A *Toldi* a *János vitéz* társaságában kerül ugyanazon fejezetbe és szemlélteti azt a mesehőst, akivel a fiatal olvasók azonosulhatnak – alkotóik, Petőfi és Arany barátsága illeszti őket egymás mellé.

A szegény jobbágy, *A walesi bárdok*, a *Gondolatok a béke-kongresszus felől*, a *Vojtina ars poeticája* által ismerzik meg Arany e kötetben. A költő témaválasztása és műveinek formai változatossága kerül előtérbe – de előremutatóan, utalásszerűen, vagy akár figyelemfelkeltő módon a későbbi vallomások, meditatív, a költészeti kifejezés új regisztereit felfedező Arany képe is felvillan.

Az emberi élet korainak sajátos érdeklődési körét rajzolja meg Horváth Andor, miközben a nemzeti kánon, a magyar irodalom teremtődik újjá egy másik kultúrában történelmével, gondolkodásával, teljesítményével és kulturális emlékhelyeivel együtt. Ennek a teremtéstörténetnek vagy szerzői névjegynek része az erdélyi/romániai magyar irodalom, történelem. A „személyes irodalomtörténet” felidézése, az egyéni perspektívából megírt történet látszólag távolabbról kapcsolódik a magyar irodalom román recepciójához, de ugyanúgy része annak.

Az egymásra figyelés, a kultúrák találkozásának bizonyítéka. Erre kínál lehetőséget az Arany-évforduló is. Egy apró romániai adalék álljon itt zárásképp. Nagyszalontán az Arany-év megünneplésére honlapot hoztak létre,³⁶ amely a bicentenáriumi ünnepekről és a legnagyobb fiára büszke szülővárosról ad hírt. A három nyelvű honlap román kezdőoldalán ez olvasható: „În amintirea marelui nostru poet 2017 anul Arany.”³⁷ A magyar köszöntőfelirat románul is, angolul is ugyanazt az üzenetet hordozza: „Nagy költőnk emlékére a 2017-es esztendő Arany-év”. A fordítási hűség és a nyelvek közötti ekvivalencia szabályának megfelelően, és ez esetben ennek köszönhetően, a román és angol nyelvben egyaránt visszaköszön a birtokos névmás: költőnk/poetul nostru/our poet: Arany. Ebben az évben így azoké, akik rá emlékeznek.

³⁵ Abban az esetben, ha bizonyos szövegeknek nem készült még román fordítása, vagy nem tud róla a szerző (pl. részleteket fordít Bánffy Miklós *Erdélyi történetéből*, miközben Marius Tabacu éppen ekkor, 2016 őszén fejezi be a trilógia román nyelvű fordítását), maga vállalkozik erre.

³⁶ <http://arany200.eu>

³⁷ <http://arany200.eu/ro/acasa/>

NAGY LÁSZLÓ